

Joseph Confavreux, Mathieu Dejean

”Kriget i Gaza förvanskar minnet av Förintelsen”

Intervju med Enzo Traverso

Mediapart, 5 november 2023

Enzo Traverso, italiensk historiker, oroar sig för de förödande konsekvenserna av att Förintelsen får rättfärdiga ”det krig av folkmordskaraktär” som Israels armé bedriver i Gaza. Detta missgrepp kan leda till en ”spektakulär återkomst” för antisemitismen, säger han.

Enzo Traverso (Foto: Toniher CC BY-SA 4.0)

Enzo Traverso är specialist på totalitarismen och historieforskning (historiografi). Han undervisar för närvarande vid Cornell University i USA och är författare till böcker som *Understanding the Nazi Genocide: Marxism after Auschwitz* (1999)¹, *The origins of Nazi violence* (2003), *The End of Jewish Modernity* (2016), *Fire and Blood – The European Civil War 1914-1945* (2016), *Left-Wing Melancholia: Marxism, History and Memory* (2016), *The Jewish question: history of a marxist debate* (2019), *The new faces of fascism* (2019), *Revolution: An Intellectual History* (2021). Under ett besök i Paris samtalade han med *Mediapart* om de potentiellt förödande följderna av att minnet av Förintelsen blivit till ett verktyg för att rättfärdiga det krig som Israels armé för i Gaza

Samtidigt som Traverso fördömer terrorn den 7 oktober säger han att man inte får gå i den fälla Hamas och extremhögern i Israel gillrat och som skulle leda till förstörelse av Gaza och ett nytt Nakba.² ”Det går att demonstrera för Palestina utan att vifta med Hamas fana, man kan fördöma terrorn den 7 oktober utan att ställa sig bakom ett krig av folkmordskaraktär, som förs under tal om ’Israels legitima rätt att försvara sig’”, hävdar han.

Mot slutet av din bok *The End of Jewish Modernity* (2013, eng. övers. 2016) skriver du att efter att ha varit en härd för västvärldens kritiska tänkande har judarna paradoxalt hamnat i den omvända situationen, av dominans. Tycker du att det som pågår just nu bekräftar vad du skrev?

¹ Svensk övers.: [Auschwitz, Marx och nittonhundratalet](#) (2006)

² *Nakba* eller *al-Nakba* (”katastrofen”) är palestiniernas benämning på fördrivningen av invånare från de områden i Brittiska Palestinamandatet som kom att bilda staten Israel under 1948 års arabisk-israeliska krig.

Dessvärre förefaller det som det som sker idag bekräftar de grundläggande tendenser jag analyserade och det är inte precis upplyftande. I den boken visade jag att judarnas entré i moderniteten skedde i slutet av 1200-talet på basis av en speciell politisk antropologi. Denna minoritet i diasporan kolliderade med en politisk modernism präglad av nationalism, som i dem såg en främmande kropp, omöjlig att förena med nationer som uppfattades som etniska och territoriella gemenskaper.

Efter frigörelsen [då judarna tillerkändes medborgerliga rättigheter, ö.a.] blev judarna en del av sekulariseringen av den moderna världen och befann sig vid övergången till 1900-talet i en paradoxal situation: å ena sidan avlägsnade de sig gradvis från religionen och anslöt sig entusiastiskt till de idéer upplysningstiden stått för; å den andra hade de att utstå fientligheten från en antisemitisk omgivning. Det var så de blev en hård för det kosmopolitiska, universalism och internationalism. De slöt upp bakom alla strömningar inom avantgardet och förkroppsligade kritiskt tänkande. I min bok gör jag Trotskij, den ryske revolutionär som levde större delen av sitt liv i exil, till symbolen för denna judiskhet i diasporan, anti-konformistisk och i strid med makten.

Bilden kom att förändras efter andra världskriget, efter Förintelsen och bildandet av Israel. Kosmopolitism och kritiskt tänkande försvann förvisso inte, det ingår i vad som präglat det judiska. Under andra hälften av 1900-talet skulle emellertid ett annat judiskt paradigm ta över och symbolen för det var Henry Kissinger: en tysk jude i exil i USA som främste strateg för den amerikanska imperialismen.

Med Israel har det folk som per definition var kosmopolitiskt, en diaspora och universalistiskt blivit grunden för den mest etnocentriska och territoriellt inskränkta som tänkas kan. En stat som byggts upp genom krig mot sina grannar, som betecknar sig som en exklusivt judisk stat – sedan 2018 är det inskrivet i grundlagen – och som planerar att utvidga sitt territorium på bekostnad av palestinierna. I detta ser jag en avgörande historisk mutation och som består av två mot varandra stående poler inom modern judiskhet. Kriget i Gaza är bekräftelse på att det som idag vägleder Israels regering är en småaktig, xenofobisk³ och rasistisk nationalism.

Å andra sidan har Hamas offensiv den 7 oktober fungerat som en mycket kraftfull reaktivering av minnena i Israel och det har gått så långt att minnet av Förintelsen används för att rättfärdiga massakrerna i Gaza. Hur ska ett judiskt minne kunna upprätthållas utan att utnyttjas på det sättet? Går det att reaktivera den första formen av judiskhet du nämnde?

Det som pågår riskerar att avsevärt förvanska vårt kulturella, intellektuella och memoriella landskap. Jag kan förstå de mycket starka emotionella reaktionerna efter 7 oktober, men de får inte kväva alla försök till att ge sammanhang och rationell förståelse. Idag klarar vi inte av att analysera situationen med nödvändig kritisk distans, historien skrivs ju alltid *a posteriori*, men några saker står ändå ganska klart.

Å ena sidan var den attack Hamas genomförde den 7 oktober en förfärlig massaker, som inte går att rättfärdiga. Å andra sidan liknar det som nu sker i Gaza i många avseenden ett folk-mord som måste stoppas: en befolkning på 2,5 miljoner människor är instängda på ett territorium och utsatta för intensiva bombningar, utan elektricitet, gas, livsmedel, vatten, läkemedel. Infrastrukturen förstörs systematiskt. En miljon civila har tvingats fly till södra Gaza, där de åter utsätts för bombningar. Sjukhusen är paralyserade, desperation råder överallt.

Jag är medveten om att begreppet folk-mord inte får användas lättvindigt, att det i första hand tillhör juridiken och är dåligt anpassat till samhällsvetenskapen, att det alltid utnyttjats politiskt för att brännmärka fienden eller försvara minnesmonument. Så är det, men begreppet existerar och den enda normativa definition vi har att tillgå, FN-konventionen från 1948,

³ Xenofobisk = främlingshatande, främlingsfientlig

svarar mot den situation som råder idag i Gaza.

I ett sådant läge blir återopandet av Förintelsen en permanent källa till missförstånd. Att minnet av Förintelsen används är inte något nytt. Idag tjänar den till att rättfärdiga kriget i Gaza. När man återopar Förintelsen görs det för att framställa antisemitismen som huvudförklaring till 7 oktober och förvåna sig, eller uppröras, över den våg av solidaritet med palestinierna som i stor omfattning kommit till uttryck i det Globala syd.

Den 7 oktober var förvisso en förfärlig massaker, men att beteckna den som historiens allvarligaste pogrom⁴ efter Förintelsen innebär att man antyder en kontinuitet mellan de båda. Då handlar det om en ganska förenklad bild: det som skedde den 7 oktober var inte uttryck för ett hat alstrat av decennier av systematiskt våld och plundring palestinierna utsatt för, utan bara ännu en episod i en lång historisk sekvens av antisemitism, som sträcker sig från medeltida anti-judiskhet över pogromerna under tsarväldet till Shoah.⁵ Hamas skulle därmed vara den senaste formen av en evig antisemitism. Den tolkningen gör situationen omöjlig att förstå, förstorar motsättningar och tjänar till att rättfärdiga den israeliska reaktionen. Netanyahu utmärkte sig ju förresten för några år sedan med att förklara att det var Stormuftin av Jerusalem som försett Hitler med idén om Shoah.

Vilka konsekvenser skulle den sortens tolkning få för minnet av Förintelsen? Finns det inte också en risk för att antisemitismen kommer att stärkas?

Ja, den risken finns: ett krig fört i namn av minnet av Förintelsen kan bara skada och misskreditera detta minne med legitimering av antisemitismen som följd. Om man inte lyckas stoppa denna kampanj kommer ingen längre att kunna tala om Förintelsen utan att skapa misstänksamhet och misstro, för många kommer det att leda till att de uppfattar Förintelsen som en myt påhittad för att försvara Israels och Västs intressen. Minnet av Shoah som "civil religion" för mänskliga rättigheter, antirasism och demokrati skulle vara tillintetgjort. Detta minne har tjänat som paradigm för minnet av annat våld i massomfattning, från militärdiktaturerna i Latinamerika till Holodomor i Ukraina eller folkmordet på tutsierna i Rwanda ... Om detta minne blir identiskt med att Davidsstjärnan bärs av en armé som utför folkmord i Gaza skulle det få förödande konsekvenser. Alla våra referenspunkter skulle vara spolerade såväl kunskapsteoretiskt som politiskt.

Vi skulle hamna i en värld där allt blir lika mycket värt och där orden inte längre hade något värde. En hel serie av grundläggande hållpunkter för moral och politik – distinktionen mellan gott och ont, försvar och angrepp, förtryckare och förtryckt, bödel och offer, som inte bara handlar om ett system av lagar och ett institutionellt ramverk, utan också om en kultur, ett minne och en gemenskap, erfarenheter, skulle komma att försvagas. Och antisemitismen, som historiskt varit på nedåtgående, skulle uppleva en spektakulär pånyttfödelse.

Du bor i USA, men har ju också goda kunskaper om Frankrike och Tyskland, där det finns ett mått av skuldkänsla i samhället för vad som drabbade judarna under andra världskriget. Vad anser du om hur de båda ländernas regeringar reagerat nu?

I USA liknar det mer situationen under Vietnamkriget än Förintelsen, eftersom USA är direkt inblandat i kriget i Gaza. Det handlar inte längre om att anklaga Väst för att vara medskyldigt genom försummelse på grund av att man stod och tittade på utrotningen av judarna eller, som i Frankrikes fall, stod vid sidan av under folkmordet på Tutsierna i Rwanda. Läget är inte längre detsamma: ett krig av folkmordskaraktär håller på att ske i Gaza med grönt ljus från

⁴ Pogrom syftar på en våldsam och blodig judeförföljelse, som var vanlig i Ryssland före revolutionen 1917 (ordet kommer från ryskan), men som även förekommit i andra östeuropeiska länder. Antalet offer i Ryska imperiet uppskattas till mellan 70 000 och 250 000 judar. (Wikipedia)

⁵ Shoah är det hebreiska ordet för "katastrof" och syftar på Förintelsen. Är också namnet på en mycket viktig, nio timmar lång fransk dokumentärfilm om Förintelsen – officiell filmtrailer: <https://www.youtube.com/watch?v=S7z8IOvfskk>.

företrädare för Väst, som samtliga åkt till Tel Aviv för att ge sitt stöd till Israel.

USA har placerat två hangarfartyg i östra Medelhavet för att lugna Tsahal. Samtliga repeterar att Israel har rätt att försvara sig enligt internationell rätt – samtidigt som det står klart att Israel kränkt den i decennier och att det är uppenbart att den inte respekteras i Gaza. Israel agerar med militärt och ekonomiskt stöd av USA. Som på Vietnamkrigets tid demonstrerar man för att man vet att USA kan få stopp på detta krig. Jag tror också att de stora protesterna i USA också har att göra med att medvetenheten om klyftor och rasdiskriminering ökat runt om i landet efter Black Lives Matter.

I Frankrike har flera demonstrationer förbjudits, men motståndet mot kriget är också mycket utbrett. Lägga märke till att i det Globala syd demonstrerar man inte bara utanför Israels och USA:s ambassader, utan också utanför Frankrikes. På Al Jazeera ironiserar man över Macron, som ena dagen vill ha en internationell koalition mot Hamas och dagen därpå en koalition för humanitärt bistånd, utan att säga någonting över huvud taget om vilka som skulle ingå i de koalitionerna eller hur de skulle agera. Allt sådant liknar klumpigt och ganska bedrövligt improviserande. De som trodde att Frankrike skulle stå för en mer självständig och värdig hållning, som Chirac gjorde 2003 inför invasionen av Irak, har blivit rejält besvikna.

I Frankrike anklagas *La France Insoumise* (LFI) för antisemitism av nästan alla andra politiska partier. Ingen vill lyssna på LFI så länge man vägrar beteckna Hamas som terrorister. Vad säger du om den utvecklingen?

Det är en enorm rökridå, en mediaoperation. Att använda sig av denna tragedi för att göra upp räkningen med politiska motståndare är ganska simpelt. Det går att kritisera vad företrädare för LFI sagt, den enda politiska gruppering i nationalförsamlingen som klart uttalat sig mot kriget, men att anklaga dem för antisemitism är kort och gott groteskt.

Beträffande terrorismen finns det ju något ganska enkelt att säga. För det första är det storartat hyckleri när Väst vägrar att förhandla med Hamas för att det är en terroristorganisation samtidigt som man kräver frigivning av gisslan. Men vem ska man förhandla om frigivning av gisslan med om inte med Hamas? För att ha rena händer delegerar man sådant åt Qatar.

Å andra sidan dödade Hamas 1 400 personer den 7 oktober och av dem över tusen civila. Det var en öppen och planerad massaker på civila. Därmed är det uppenbart att det rörde sig om ett terrorisdåd. Men att beteckna Hamas som terroristorganisation löser ändå inte problemet för Hamas går inte att reducera till sina terrorisdåd. Hamas "terrorism" är jämförbar med hur PLO agerade före Osloavtalet, hur Irgun [föregångare till dagens Likudparti i Israel] betedde sig före staten Israels födelse, FLN under Algerietkriget ... Att en nationell befrielseörelse använder sig av metoder som går att karakterisera som terrorism är inte oförenligt med organisationens politiska mål.

Genom historien har terrorism och asymmetriska krig varit de fattigas vapen. Hamas svarar ganska väl mot den klassiska definitionen av begreppet "partisan": en irreguljär stridande med stark ideologisk motivation och med förankring i ett territorium bland en befolkning som skyddar honom. Hamas tar gisslan, den israeliska armén tar fångar och orsakar "oavsiktliga skador" under sina operationer. Hamas terrorism är bara en annan version av den israeliska statens terrorism. Hamas vill förgöra Israel, utan att ha möjligheter till det; Israel vill förgöra Hamas, efter att ha i årtal ha backat upp det mot PLO, genom att totalt radera Gaza. Terrorism går aldrig att acceptera, men den som förtryckaren står för är långt värre än den förtrycktes.

Idag erkänner palestinierna Hamas som en väpnad kraft som gör motstånd mot ockupationen. Det är inte vår uppgift att, utifrån våra sympatier eller ideologiska orientering, tala om vem som får tillhöra palestiniernas motstånd. Personligen känner jag inte minsta sympati för Hamas, men det går inte att resonera bort att man tillhör det palestinska motståndet. Och först

när man erkänt detta kan man börja leta efter en lösning.

Före den 7 oktober sade du att en vänster som inte är kritisk till sionismen inte är någon riktig vänster. Vad menar du med det?

Om man vill tala om sionismens historia måste man beakta att den är heterogen och består av flera olika strömningar. Den kan inte bara reduceras till Theodor Herzl och den politiska sionismen. I till exempel Centraleuropa förordade inte den kulturella sionismen något bildande av en stat, utan i stället ett nationellt judiskt hem som kunde samexistera med araberna i Palestina, andra var för skapande av en gemensam stat. Det var vad Yehuda Magnes förespråkade, han grundade det hebreiska universitetet i Jerusalem, och till en början även Gershom Scholem och en del andra. Det fanns också en marxistisk sionism, företrädd av Ber Borokhov, och till och med en fascistisk sionism som beundrade Mussolini.

Men den sionism som tagit över i Israel och blivit ryggrad i staten är den politiska sionismen. Alltsedan sin tillkomst har denna stat, som kallar sig sionistisk, under alla sina regeringar bedrivit en politik som gått ut på territoriell expansion och kolonisering på palestiniernas bekostnad, de har blivit utdrivna eller utsatta för segregering. Jag anser att en verklig vänster måste vara emot den politiken. Det är vad jag menar med anti-sionism.

Många judar är anti-sionister. Det har inget att göra med antisemitism, att krossa staten Israel eller att kasta ut judarna ur Palestina. En israelisk nation existerar, den är livaktig och dynamisk och har rätten att existera, men jag tror heller inte att den nationen har någon framtid i den politiska form den har idag. I det tjugoförsta århundradets värld är en stat grundad på exklusiv etnisk och religiös bas något främmande, i Palestina eller någon annan stans. Och jag konstaterar att de uppfattningarna – att anti-sionismen är en form av antisemitism, att Hamas vill förgöra Israel – inte kommer till användning när Israels existens är hotad, utan bara när Israel är i färd med att krossa palestinierna.

Historien har visat att kolonisering endera slutar med att ursprungsbefolkningen utplånas eller med att kolonialisterna drivs bort. Israel bildades under en post-kolonial epok. Kommer utgången att bli en annan den här gången?

Jag duger inte till att förutsäga framtiden, men fruktar det värsta. I decennier har situationen förvärrats. De modeller historien förser oss med är inte med nödvändighet giltiga, för vi lever inte längre på 1900-talet. Sionismen är en kolonialism *sui generis* som skiljer sig mycket från den brittiska modellen i Indien eller den franska i Algeriet. Ingen tror längre på någon tvåstatslösning och med tanke på hur skarpa konflikterna blivit har jag svårt att se att någon israelisk-palestinsk gemensam stat skulle vara möjligt. Men om vi lämnar det som sker nu och ser sakerna ur ett historiskt perspektiv finns inget annat alternativ än samexistens på jämlik bas mellan judar och araber i Palestina.

I Europa har vi att hantera arvet från ett och ett halvt århundrade av rasism och kolonialism och de har satt spår i tänkesätt, föreställningar och sociala relationer. Det är något som märks inte bara i samband med val, utan dagligen med kontroller i tunnelbanan baserade på utseende, islamofob lagstiftning, debatten om invandringen, osv. Mitt intryck är också att även i Israel är rasismen en del av sakernas naturliga tillstånd. Man har vant sig vid segregationen av Gaza, vid att bosättarna på Västbanken lägger beslag på mark och har tillgång till sina egna vägar, vid vägspärrar för palestinier, vid godtyckliga militära operationer, vid dagliga trakasserier. På andra sidan muren kan denna vardag bara leda till en känsla av övergivenhet, förtvivlan, förödmjukelse och hat. Jag anser att man måste bekämpa denna tillvänjning, som gör varje tanke på fred till något oöverstigligt.

Lästips

Mer av Traverso:

[Auschwitz, Marx och nittonhundratalet](#) (bok om Förintelsen, 2006)

[Den nya antisemitismen: verklighet och fantasifoster](#) (2005).

Mer om det aktuella Gazakriget (i tidsordning):

[Konflikten Israel/Palestina](#) (artikelsamling)

[Kriget mellan Hamas och Israel i mitten av oktober 2023](#) (artikelsamling)

[Röster om kriget mellan Hamas och Israel](#)